

baci-nak, Bene baci-nak stb. mondták.) Papi hivatását a külföldiek nemcsak tudták és tiszteltben tartották, hanem a különböző konferenciákon mindig lehetőséget teremtettek neki arra, hogy misézhesen. Lengyelországi tanulmányútján pl. a krakkói Mária templomban misézett, amit az adott politikai viszonyok között nem volt könnyű megvalósítani (s az öt kísérő akkor fiatal varsói zenetudós Jan Stesewski ministrált mellette), 1976-ban az általa vezetett nemzetközi munkacsoport konferenciáján pedig a Graz környéki Schloß Seggau várkapornájában misézett. Minthogy a hely a konferencia idejére ki volt bérelve, s az alatt más nem volt a városban, a híveket a konferencia résztvevők alkották, akik Béni bácsi iránti tiszteletből természetesen vették, hogy vallásuktól függetlenül megjelenjenek reggel a szentmisén és jelen legyenek a templomban, hogy neki lehetősége legyen szerzetesi hivatását gyakorolni.

Mindenkor a humánus és a szent ember mindenén átsugárzó fényét ragyogta környezetére, a legcsekélyebb szenteskedés nélkül. Emberi és tudományos tisztasága, hatalmas munkabírása, sokoldalúsága örök példa mindenki számára!

Tari Lujza

Bodméren Gunda Bélával*

1992 nyarán, augusztus első szombatjának reggelén Székesfehérvárról hárman indultunk néprajzi gyűjtőútra a kis vértesi faluba, Bodmérre: dr. Gunda Béla, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, két évtizeddel korábban néprajzprofesszorom a Debreceni Egyetemen, dr. Gelencsér József jogász és néprajzkutató, valamint e sorok írója.

Gunda professzor úr nem először járt Fejér megyében, a két világháború közötti évtizedekben Martonvásáron élt, ahol édesapja a Dreher-uradalom alkalmazottja volt. Így már egyetemi hallgató korában, az 1930-as évek elején kutatott Martonvásár környékén, Baracskán, a Váli-völgyben. Első néprajzi cikkeit is erről a vidékről írta. 1990 nyarán egy közös gyűjtőtű alkalmával bejártuk ifjúkorának helyszíneit: Martonvásárt, a ráckeresztúri Szent László-pusztát, Tordast, Gyúrot. Büszkén emlegette, hogy Szent László-pusztáról levelezett Kassák Lajossal, Remenyik Zsigmonddal, József Attilával, Illyés Gyulával. Innen nevezték ki 1943-ban a Kolozsvári Egyetem néprajzprofesszorává.

Bodméren a községháznál Rác Imre polgármester két adatközlővel, Csónaki István és Kiss Ferenc tősgyökeres bodméri lakosokkal várt minket.

Héber, juhögácsa, libadöglesztő

Gunda Bélát régóta foglalkoztatta a növényvilág és az ember kapcsolata. Több tanulmányt szentelt a Kárpát-medence ősi gabonaféléinek, vizsgálta a növénytermesztés kezdeteit az észak-amerikai indiánoknál is. Első kérdésként bodméri adatközlőinknek is azt tette fel, hogy természetek-e a faluban kabaktököket. Csónaki István és Kiss Ferenc felváltva beszéltek kabaktökről, amit Bodméren hébernek neveznek, a hordóból való borszívásra használták. Azt tartották róla, hogy csak a kétéves hébermag kel ki. Meg kell mosni, hogy kikeljen. Májusban vetették el a férfiak, mindig vasárnap. Amikor kikelt, fából állványt csináltak neki, a szára arra futott, kapaszkodott. Amikor a kis héberek a virágból kifejlődtek, gyakran megnézték, hogy az állványon szépen, egyenesen lógnak-e. Feliratot is karcoltak rá, amikor még zöld volt: „Borban az igazság!” A megérett héber ősszel egy darabig a folyosón, az eresz alatt lógott, száradt, majd a nyitott kéménybe akasztották, megfüstölték, amitől szép barna színt kapott, és a szű sem esett bele. A kiszáradt és felfüstölt héberben már zörgött a mag. Mindkét végére lyukat vágtak, azon keresztül piszkálták ki egy vastag dróttal a magot. Azt állítják, hogy 62 szem mag van egy héberben. A kabaktök héber nem törött el olyan könnyen, mint az üvegből készült lopó.

Professzor úr azután a gyógyításra használt növényekről kérdezett. Csónaki István elmondta, hogy Bodméren a pikkelysömör ellen a *juhögácsa* vagy más néven a *libadöglesztő* ne-

* Gunda Béla (1911–1994), számos néprajzos generáció nevelője, ez év karácsonyán lenne 90 esztendő.

vű növényt használták. A juhógácsa tövét ki kell ásni, bicskával elvágni, a belőle kibuggyanó hófehér folyadékkal a pikkelysömört bekenni. Majd a gyökerét is ki kell venni, annak a téjével bedörzsölni. Kimentünk a határba, ahol egy dűlőút partoldalában megtaláltuk a juhógácsát. Professzor úr elvitte Debrecenbe, ahol a növényhatározó vagy az egyetem botanikus tanára segítségével meg is határozták.

Magyar ülő, német ülő

Gunda Béla korábban tanulmányt írt a kaszaülők különböző formáinak európai elterjedéséről. Bodméren is érdeklődött, hogy itt milyen ülőt használnak. Kérdésére Csónaki István elmondta, hogy a kaszkalapálás két eszköze az ülő és a kaszkalapács. Kétféle ülő terjedt el a faluban, a *magyar- és a német ülő*. A magyar ülő szélesebb, domború tetejű, rajta a kasza élét a kalapács vékony végével, a *smórával* verték. A német ülő teteje majdnem élesre van hagyva, csak olyan széles, amilyen szélesre kalapálja a kasza élét. Teteje ennek is egy kicsit domborodott, *bóítja* volt. Ennél a kalapács vastagabb végét használták, aminek domborúnak kellett lenni, hogy kalapáláskor ne repedezzen meg, ne *habosodjon ki* a kasza éle. A német ülőhöz egy kis szék is kapcsolódik, amelyen a kalapáló ember ül.

Csónaki István még számos finom megfigyelését mondta el a kaszával kapcsolatosan: „Az én apám magyar ülővel kalapált, azzal tanulta meg. A német ülővel könnyebb dolgozni, rossz szemmel is vékonyra ki lehet rajta verni. Ülőket a kovácsok csináltak elkopott stószreszelőkből, a legjobbakat a vándoriparosok készítették. Ha kemény volt a kasza, kiveréskor megrepedezett. Ebédidőben kidobták a napra, a hőtől meglágyult. Nagy kenyérkereső szerszám volt a kasza, ahhoz nagyon kellett érteni. A kaszanyelet itthon csinálták, famunkás parasztemberek. Itt egy kacsos (fogantyús) volt a kaszanyél, a szomszédos sváb községekben kétkacsos. Egy sváb ember együtt aratott egy magyarral. Te soha nem köszörülsz, mindig jól fog a kaszád – mondta a sváb a magyarnak. Azért, mert én egy tábla szalonnát az oldalamba akasztottam – válaszolta a magyar. Na majd én is hozok – mondta a sváb. Nem értette. Télen kellett volna a szalonnát megenni, hogy nyáron legyen ereje aratni!”

Csónaki István bemutatta a magyar- és a német ülő használatát, amit le is fényképeztünk.

Sterc, hajdinakása, csiripiszli

Ráterelődt a szó a régi ételfélékre is. Adatközlőink elsőként a *lisztstercet* említették, amely így készült: Megpirítjuk a lisztet, felengedjük forró vízzel, sót bele, zsírt bele, és akkor széjjelmege, ehető. Az 1880-as években születtek még emlegették a *hajdinakását*, a *dödölljét*, a *gubát*. A gubát kenyértésztaból sütötték kemencében, henger alakúra kisodorva. Összevágták, vízzel leforrázták, mákot vagy túró tettek rá.

Csónaki Istvánnak bicskei polgári iskolás korában nagyanyja karácsony táján sült *csiripiszlit* is. Ujjnyi peremmel ellátott deszkára vízben áztatott búzát tett, ruhával letakarta, naponta meglocsolta. A meleg szobában a búza 3–4 nap alatt kicsírázott, 3–4 milliméteres csírája lett. Kalapáccsal összetörte, majd vízben kiáztatta, kimosta, kinyomkodta a kicsírázott búzát. Az így nyert sűrű, édes folyadékhoz lisztet rakott, cseréptepsibe öntötte jó kétujjnyi vastagra. Kemencében megsütötte. A finom édes süteményt, a csiripiszlit kanállal ették meg.

Csiripiszlit, mivel teljesen zsír nélkül készült, gyakran sütöttek nagybőjtben is. Neve a Mezőföldön, Székesfehérváron, sőt már a Bodmérhez közeli Csákváron is *szaladás*. Székesfehérváron a Szent István Király Múzeum néprajzi gyűjteményében 1914-ből egy cseréptepsit őrzünk, amelynek aljára ezt írta készítője, egy csákvári fazekasmester: „Öregyám ejenbe süttött szaladóst.” Zámolyon gyerekkoromban, az 1950-es években már nem hallottunk szaladás vagy csiripiszli nevű ételről. A csiripiszli szó viszont itt is megőrződött egy csúfolódó, cigány nyelvet utánzó mondókában: *Csiripiszli dade, dankade dade, kurkendő lecsó*. Északabbra, a Kisalföldön, az Alsó-Garam mentén (Esztergom megye) már *köttés* néven emlegették adatközlőim a Bodméren csiripiszlinek nevezett bőjt ételt.

A harangszóra is figyeltek

Bodmér népe a közeli községekből idehallatszó harangszóból a következő napok időjárását próbálta megjósolni. Kiss Ferenc megfigyelte, ha a bicskei református templom reggeli ha-

rangszava Bodmérre idehallatszik, akkor nagyon hideg lesz, ha az alcsúti vagy a vértess-boglári, akkor eső, ha a szári, akkor szél lesz északról.

Magát a harangszót is próbálták magyarázni, megfogalmazták azt, hogy mit hallottak bele a harangszóba. Kiss Ferenc szerint a csabdi evangélikus templom harangja ezt mondja: „*Majd így lesz, majd jobb lesz!*” Bodmérre is azt mondják a bizakodó, kincstári optimizmussal telt emberre: *Úgy beszélsz, mint a csabdi harang!*

Csónaki István a különböző vallásfelekezetű templomok harangjainak párbeszédét is felidézte, de nem tudta pontosan községhez kötni. Lehet, hogy a közeli Csákvárról vagy Csabdiból ered a párbeszéd, hiszen ott élnek egymás mellett katolikusok, reformátusok és evangélikusok. A református templom harangja a legnagyobb, legmélyebb, lassan szól: *Egy az Isten! / Egy az Isten!*

A katolikus templom harangja kisebb, magasabb hangon, gyorsabban szól: *Üdvözlégy Mária! / Üdvözlégy Mária!*

Az evangélikus templom harangja a legkisebb, élesen, nagyon gyorsan szól, sőt még kételkedni is megpróbál: *Tudja Isten, van-e Isten! / Tudja Isten, van-e Isten!*

Amíg mi adatközlőinket ezekről a témákról faggattuk, azalatt Gelencsér József a bodméri református templom múltja, építésének körülményei után érdeklődött. Gyűjtőutunk sikerében bodméri adatközlőink játszották a fő szerepet, akikre egy évtized távlatából is szeretettel emlékezem. Hármásban megtett gyűjtőutunkat követően Gunda Béla professzor úr hozzám írt levelében elismerően nyilatkozott Bodmérrel, kedves adatközlőinkről és a Fejér megyében fellelhető értékes néprajzi anyagról.

Lukács László

Lakatos Demeter csángó költő (1911-1974)

Családi nevén *Demeter János*, vagy talán *Demeter László* lenne, de ezen kívül még van néhány neve: magyarul Lakatos, románul Lăcătuș, magyarul Demeter, románul Mitică, azaz Lakatos Demeter alias Mitică Lăcătușu, avagy Vasile Dimitru. Románul, vagy magyarul beszélő falustársai többféle néven számon tartották tehát Demetert, mindenki megtalálhatta az ízlésének megfelelőt. Csak az ugyancsak Szabófalván született Rab János – alias Ion Robu – bukaresti érsek vette magának a bátorságot, hogy leírja: ilyen nevű ember nem élt Szabófalván.

Lelke rajta! Szegény Lakatos Demeter – még sírjában sem nyugodhat békében. A papok, élükön az érsekkel, legszívesebben még onnan is eltüntetnék.

1. Lakatos Demeter Szabófalván született 1911. november 19-én. Édesapjának kovács volt a mestersége, s a román hadseregben harcolva, az 1916-os erdélyi betöréskor esett el. A fiatal Demeter harmadmagával árván maradt tehát, hamar kereset után kellett néznie. Inasnak adták Románvásárba, innen azonban megszökött, s a román cukorgyárban lakatosmesterséget tanult.

Négy „falusi” (általános) és három „ipari” (szakmunkás) osztályt végzett, de ezek – mint önéletrajzában írta – nem segítettek semmiben. Megállapítja, hogy édesapja, aki egyáltalában nem járt iskolába, „jobban olvasott és többet tudott, mint egy tanítu”. Amikor kitanulta a lakatosmesterséget, elment „sofőrnek”, hogy „világot lásson”. 1930 és 1937 között szintársulatot vezetett a falujában, s az általa írt – vagy átírt – darabokat adták elő. Emiatt „sokszor kikergettek a faluból”, mert – úgymond – „ostorozta a politikusokat, a gazembereket, még a papokat is.”

Mivel a színészettel nem boldogult, ismét sofőr lett, majd 1938-ban pedig nyitott egy kis boltot. A világháborúban azonban tönkrement, s 1948-ban ismét Románba ment a cséplőgépgyárba. Később, 1952-ben főgépész lett a vajgyárban. Innen ment nyugdíjba az 1970-es évek